

Examen HAVO

2024

tijdvak 1
vrijdag 17 mei
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 40 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 62 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Concentratie graag!

(1) Onze samenleving maakt een uitzonderlijke ontwikkeling door. Door de enorm snelle digitale ontwikkelingen en de groeiende hoeveelheid beschikbare informatie bevinden we ons in een aandachts-crisis. Dit is terug te zien in de boeken en artikelen die bijna wekelijks verschijnen en waarin wordt gewaarschuwd voor de desastreuze gevolgen van sociale media en smartphonegebruik op onze creativiteit en productiviteit. Daarnaast hebben veel mensen moeite zich te concentreren. Eén moment van mentale zwakheid of verveling en de mobiele telefoon komt tevoorschijn. En als er dan eindelijk geconcentreerd gewerkt wordt, komt er een nieuw bericht binnen, waardoor de aandacht weer is afgeleid. Dit moet anders.

(2) Niet alle doemscenario's die de media en zelfhulpboeken schetsen, zijn terecht. Er wordt veel onzin verteld: er is geen reden om aan te nemen dat we digitaal dement worden en er is geen solide wetenschappelijk bewijs voor een vermindering van onze intelligentie en creativiteit. Dit betekent echter niet dat er niets aan de hand is. Door het vele multitasken en de vele prikkels gebruiken we onze concentratie niet optimaal.

(3) Maar er is goed nieuws. Naast de opkomst van de digitale samenleving is er namelijk nog een ontwikkeling gaande: de kennis over ons gedrag en onze hersenen neemt toe. Hierdoor snappen we beter dan ooit hoe we ons optimaal

kunnen concentreren. We hebben dus zelf de oplossing in handen om met de toegenomen informatie om te gaan en ons werkzame leven anders in te richten.

(4) Bij veel bedrijven wordt verwacht dat er snel op berichten gereageerd wordt en zijn medewerkers verplicht chatschermen open te hebben om snel bereikbaar te zijn. Medewerkers die snel reageren, worden gewaardeerd om hun bereikbaarheid en reactiesnelheid. Maar je kunt je afvragen of dit de medewerkers zijn die daadwerkelijk optimaal presteren. Een studie bij een Australisch telecommunicatiebedrijf liet zien dat de meeste medewerkers minder dan tien minuten aaneengesloten aan iets werkten, met een gemiddelde van drie minuten.

(5) Het regelmatig wisselen van taak zorgt ervoor dat je werk oppervlakkiger wordt omdat je nooit echt tot de kern van de zaak komt. Er moet binnen bedrijven daarom juist waardering komen voor medewerkers die meldingen over nieuwe mail uitzetten en (daardoor) niet direct op mail reageren, of die de telefoon op stil hebben staan als zij ervoor kiezen zich niet te laten afleiden en in volle concentratie te werken.

(6) En: de kantoortuinen¹⁾ moeten verdwijnen. Jarenlang onderzoek heeft uitgewezen dat het brein zeer gevoelig is voor afleiding. Elke telefoon die op de achtergrond gaat, kan je afleiden. Toch kiezen bedrijven er massaal voor om veel mensen in dezelfde ruimte te laten wer-

ken. Natuurlijk kunnen deze kantoortuinen de samenwerking verbeteren en leveren ze besparingen op qua huisvesting, maar de vraag is of deze winst opweegt tegen de kosten die gepaard gaan met de continue afleiding door gesprekken van collega's of langslopende collega's.

95 **(7)** Elke afleiding kan leiden tot het wisselen van taak. Dat wisselen zorgt voor stress en je gaat er fouten van maken. We hebben het niet voor niets over belangrijke ontdekkingen die 'op zolderkamers' worden gedaan. Die zolderkamer betekent dan: een plek zonder afleiding waar opperste concentratie nog mogelijk is.

100 **(8)** Om medewerkers weerbaarder te maken tegen de afleiding, is het belangrijk de concentratie goed te onderhouden. Concentratie is als een spier die je kunt trainen. Hoe meer je traint, hoe beter de concentratie.

105 **(9)** Aan de potentie van medewerkers om zich te concentreren is niets veranderd. De inspanning die de 'concentratiespier' moet leveren is echter wel veranderd: de spier-

kracht die geleverd moet worden om geconcentreerd te blijven neemt toe als je je omringt met afleidende prikkels en veel aan het multitasken bent. Het is zaak de spier zo sterk mogelijk te maken (en te houden), maar tegelijkertijd de benodigde spierkracht zo laag mogelijk te houden.

120 **(10)** Stop dan ook met de lunchvergaderingen en laat werknemers wandelen in de pauze om de concentratie weer op te laden (het liefst in de natuur). Verzorg concentratietrainingen, zoals meditatie, om de spier sterk te houden en zorg ervoor dat werknemers 's avonds echt vrij zijn. Dat betaalt zich de dag erna uit in betere concentratie.

135 **(11)** Binnen bedrijven moet een dialoog op gang komen over concentratie in deze tijden van afleiding. Het is voor een effectief arbeidsproces cruciaal dat managers en werknemers zich er bewust van worden dat we zuinig moeten zijn op onze concentratie en aandacht, omdat we er maar een beperkte hoeveelheid van hebben.

*naar: Stefan van der Stigchel
uit: NRC Handelsblad, 9 november 2018*

Stefan van der Stigchel is hoogleraar cognitieve psychologie aan de Universiteit Utrecht en schrijver van het boek Concentratie.

noot 1 Kantoortuinen zijn grote kantooruimtes met meerdere bureaus en werkplekken die vaak niet van elkaar worden afgeschermd.

Tekst 1 Concentratie graag!

- 1p 1 Met welk begrip kan de functie van alinea 2 ten opzichte van alinea 1 het best aangeduid worden?
- A gevolg
  - B nuancering
  - C tegenstelling
  - D verklaring

- Volgens tekst 1 bevinden we ons in een “aandachtscrisis” (regels 6-7).
- 1p 2 Welke zin legt het best uit wat deze aandachtscrisis inhoudt? Door het toenemende gebruik van sociale media en digitale technologie
- A kunnen we alle nieuwe informatie die op ons afkomt niet meer bijhouden.
  - B kunnen we ons concentratievermogen niet optimaal benutten.
  - C worden onze vermogens tot multitasken en verwerken van prikkels aangetast.
  - D worden onze creativiteit en productiviteit op de proef gesteld.

“Eén moment van mentale zwakheid of verveling en de mobiele telefoon komt tevoorschijn.” (regels 15-18)

Naast mentale zwakheid en verveling worden nog andere oorzaken voor de aandachtscrisis genoemd in alinea 1 en 2.

- 2p 3 Noem drie van die oorzaken. Nummer je antwoorden.

In alinea 4 en 5 worden een situatie, het gevolg daarvan, het ontstane probleem en een oplossing beschreven.

- 3p 4 Vat de informatie uit alinea 4 en 5 samen door onderstaande tabel in te vullen.

Neem de nummers over en zet je antwoord daarachter.

situatie:	1
gevolg:	2
probleem:	3
oplossing:	4

De afleiding bij het werken in een kantoortuin heeft volgens alinea 6 en 7 nadelige gevolgen, voor het bedrijf of de werknemer.

- 2p 5 Welke drie nadelige gevolgen zijn dat? Nummer je antwoorden.

- 1p 6 Welk negatief gevolg hebben lunchvergaderingen voor de concentratie van werknemers, volgens alinea 8 tot en met 10? Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

Hieronder staan zes uitspraken over de verhouding van de mens tot digitale ontwikkelingen.

2p 7 Welke twee uitspraken zijn in overeenstemming met de informatie in tekst 1?

Noteer alleen de nummers van die twee uitspraken.

- 1 De mens is mentaal sterk genoeg om afleidingen in de digitale samenleving te weerstaan en ons brein heeft daarom geen training nodig.
- 2 De snelle digitale ontwikkelingen in onze samenleving zorgen ervoor dat ons brein oppervlakkiger gaat functioneren.
- 3 Mensen weten in theorie wel hoe ze met de toegenomen informatie moeten omgaan, maar zwichten in de praktijk toch steeds voor afleidende prikkels.
- 4 Het menselijk brein wordt in de digitale samenleving zwaarder belast, maar de werking ervan is niet veranderd.
- 5 Hoewel er nog geen hard bewijs voor is, zijn er sterke signalen dat de vele digitale informatietoepassingen onze creativiteit en intelligentie aantasten.
- 6 Ons brein is dermate gevoelig voor afleiding dat multitasken een inefficiënte manier van werken is.

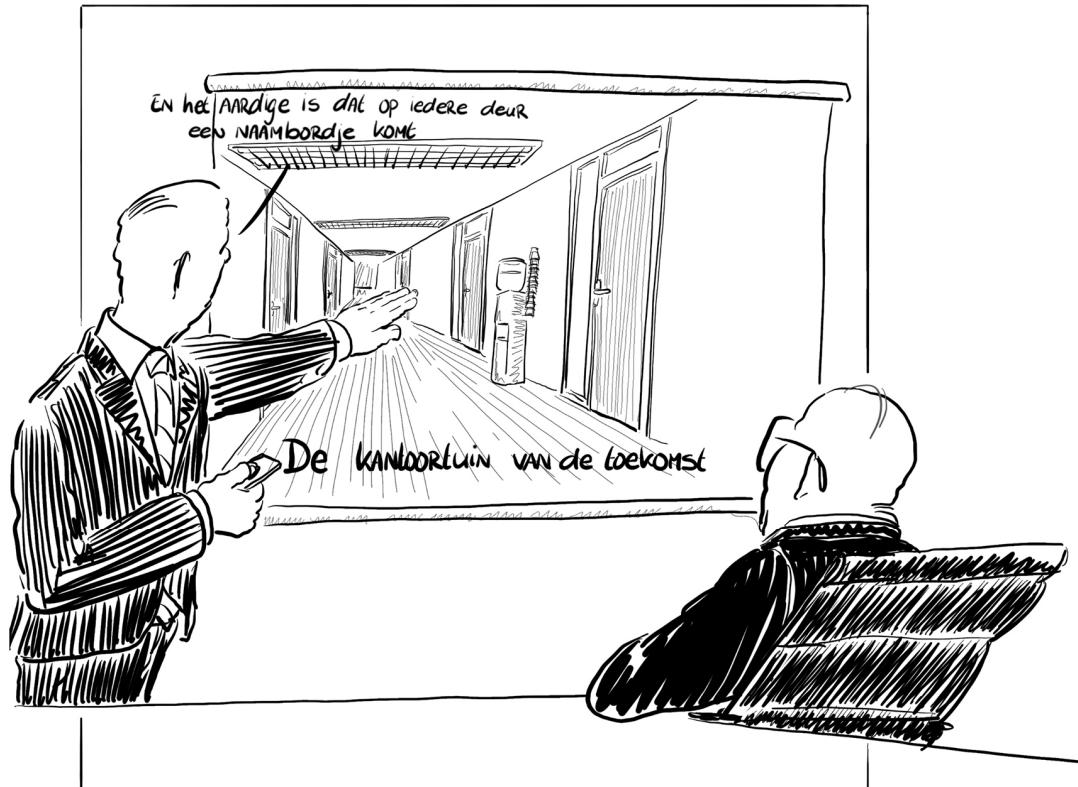
Zowel in alinea 2 als in alinea 6 noemt de auteur argumenten die tegen de eigen argumentatie ingaan.

1p 8 Welk effect is hiermee waarschijnlijk beoogd?

De argumentatie in tekst 1 wordt hierdoor

- A geloofwaardiger, want hieruit blijkt dat het niet de bedoeling is de lezer te misleiden.
- B krachtiger, want door deze nuances worden mogelijke bezwaren al verworpen.
- C minder geloofwaardig, want de stelling van de tekst lijkt hierdoor niet houdbaar.
- D minder krachtig, want de tegenargumenten worden onvoldoende verworpen.

bron 1

naar: [twitter.com, @marcjanjanssen](https://twitter.com/marcjanjanssen)

1p 9

In bron 1 wordt 'De kantoortuin van de toekomst' gepresenteerd. In hoeverre zal de auteur van tekst 1 deze kantoortuin van de toekomst **wel** of **niet** een goed idee vinden? Licht je antwoord toe aan de hand van informatie uit alinea 6 tot en met 10.

Tekst 2

Lezen is cruciale oefening voor geest én lichaam

(1) De Duitse kranten zijn de beste van Europa en misschien wel van de hele wereld. Wat een overdaad aan nieuws en commentaar, aan achtergrond, analyse, economie, sport en cultuur! Voor Nederlandse lezers is het haast te veel van het goede en de meeste jongeren hier zijn zelfs niet in staat om zo'n krant, al was die in het Nederlands, te lezen. Evenmin als literatuur of andere boeken.

(2) Niet omdat ze dom zijn, maar omdat het hun op school steeds minder wordt geleerd. Hoewel uit onderzoeken blijkt dat de leesvaardigheid afneemt en de laaggeletterdheid groeit, halen politici de schouders op. Kennelijk vinden we het niet belangrijk dat iedereen kan lezen. Maar een diepere oorzaak is natuurlijk dat we niet op kunnen tegen het (bewegende) beeld van onze schermen. Ook oudere generaties niet: we leveren allemaal leestijd in. We verliezen het simpelweg van Google, Apple, Twitter, YouTube en Facebook. En al krijgen we er veel voor terug, het is de vraag of wij kiezen voor ontleding of dat we het sluipenderwijs laten gebeuren.

(3) Rond 1450 vond Gutenberg de boekdrukkunst uit. Vanaf dat moment worden teksten dankzij het zetten van letters in lood¹⁾ in toenemende mate verspreid. En gelezen. Aanvankelijk bestond vooral een intensieve manier van lezen. Mensen lazten, vaak hardop, steeds

hetzelfde boek: de Bijbel, in Duitsland door Luther in de volkstaal vertaald, of bij ons de moralistische gedichten van Jacob Cats.

(4) In de achttiende eeuw begint men extensief te lezen: het ene boek na het andere wordt verslonden. Mensen laten zich meeslepen door de verbeelding of het betoog van de schrijver en het aantal nieuwe titels groeit spectaculair. De eerste bestsellers verschijnen: van Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* (1774) tot Rousseaus *Julie, ou la nouvelle Héloïse* (1761). Er kwamen pockets, tijdschriften, kranten. Iedereen las. De bevoorrechte klassen beklagden zich erover dat koetsiers en dienstmeisjes met de neus in hun boeken zaten.

(5) Lezen maakte een democratische maatschappij mogelijk; het was en is de belangrijkste motor achter de basiswaarden van vrijheid en gelijkheid. Burgers begonnen na te denken over wat een rechtvaardige samenleving was en talloze romans wierpen licht op schrijnende sociale ongelijkheid. Volgens de achttiende-eeuwse schrijver Georg Christoph Lichtenberg was de wereld meer veranderd "door het lood in zetkasten dan door lood in kogels". Maar is dat nog altijd zo? Is lezen nog wel van deze tijd? Is het niet zoiets als de pruiken van de achttiende eeuw, of het sigaren roken van heren en borduren van dames een eeuw later: leuk, alleen

volstrekt uit de tijd?

85 (6) Weinigen gaan zover, maar dat lezen, en al helemaal het lezen van boeken, in een neerwaartse spiraal dreigt te belanden, valt ondanks leesclubs en e-readers toch lastig te ontkennen. Willen we dat? Ik ben natuurlijk vooringenomen, want mijn leven hangt van lezen en schrijven
90 aan elkaar. Toch worden de voordelen van lezen, van boeken en in het bijzonder van literatuur weinig betwist. Het stimuleert de verbeelding en dat levert een intense vorm van plezier op, zoals elke lezer
95 weet. Een goed boek is doorgaans leuker dan de film omdat je de beelden zelf vormgeeft.

100 (7) Verder brengt literatuur ons een gevoel voor ambivalentie bij. We leren dat mensen zich anders voordoen dan ze zijn, zich anders gedragen dan ze willen (en herkennen het bij onszelf), en dat dingen vaak
105 niet zijn wat ze zijn, net als in het echte leven. Dat gevoel, dat niet alles duidelijk is en nooit duidelijk zal zijn, is in covidtijden behulpzaam, en ook bij ander getob.

110 Houdt die ander wel echt van ons, wil ik wel het werk dat ik doe, moet het roer niet om? Je weet het nooit, dat is niet fijn, maar literatuur leert ons met onzekerheid te leven en
115 deze zelfs te waarderen.

(8) Boeken en goede kranten zijn onmisbaar voor onze politieke cultuur. Niet alleen als tegengif tegen de oneliners van Twitter en de emotiegolven op andere sociale
120 media, ook omdat in de literatuur ideeën ontwikkeld worden over hoe we met elkaar om kunnen gaan, en over identiteit. Onze eigen identiteit en die van anderen. Want de verbeelding oefenen maakt empathie mogelijk en maakt begrijpelijk dat

130 anderen anders zijn en daardoor nog niet minder. Zo brengt het lezen van boeken al eeuwen emancipatie tot stand, doordat we ons verplaatsen in arme sloebbers van het interbellum uit de romans van Alfred Döblin of Hans Fallada; in de
135 met hun seksualiteit worstelende hoofdpersonen van James Baldwin of Gerard Reve in de jaren zestig en zeventig; in de hel die Margaret Atwood voor vrouwen bekokstooft in *The Handmaid's Tale* (het boek is beter) of de hartverscheurende taferelen van Charles Dickens' kinderen in het negentiende-
140 eeuwse Londen.

145 (9) Lezen helpt ons ook ons te verhouden tot ons verleden, zoals de naoorlogse literatuur heeft laten zien. Duitslands kritische omgang met de oorlog is ondenkbaar zonder de boeken van schrijvers als
150 Heinrich Böll, Günter Grass en Martin Walser. Verder vergroot lezen onze kennis van de binnenwereld op een intensere manier dan film. Het levert munitie voor het maatschappelijk debat over de toekomst van de mens, robots, euthanasie, gender en de rol van de staat. Onze democratie is tot stand
155 gekomen door lezen en schrijven en kan nog steeds niet zonder. Lezen heeft ons vrijheid en rechtvaardigheid gebracht. Lezen ten slotte, vergroot onze woordenschat en draagt zo bij aan het (niet altijd even grote) plezier om met andere mensen om te gaan.

160 (10) De desinteresse van de politiek in literatuur- en taalonderwijs en in lezen is dan ook onbegrijpelijk en schandalig. Misschien kan aan het bestrijden van die nalatigheid een wat filosofischer argument worden toegevoegd, dat ik nog niet eerder

175 tegenkwam. In toenemende mate
worden wij beheerst door de
algoritmen van de grote tech-
bedrijven en dat geldt voor jonge
180 mensen des te meer. Hoe stellen
we ons daartegen teweer, zelfs al
zijn we ons daarvan bewust?
(11) Daartoe moeten we ons niet tot
object van digitale technologie laten
maken, een technologie die er
185 steeds beter in slaagt ons via
visuele en emotionele prikkels aan
zich te binden. Het handhaven of
terugwinnen van onze onafhanke-
lijkheid vereist niet alleen bewust-
190 zijn van wat deze technologie met
ons doet, maar ook oefening. Die
oefening is vaak tegelijk een fysieke

oefening. Namelijk stilzitten als je
niet mentaal of visueel wordt
195 geprikkeld.
(12) Iedereen kent de verleiding
van de smartphone en hoe die je
wegtrekt uit een tekst. Je een tijd
op tekst concentreren en je dus
200 vanuit eigen geestelijke activiteit op
iets richten, is veel moeilijker ge-
worden. Precies deze zowel gees-
telijke als lichamelijke oefening is
nodig om niet de speelbal te wor-
205 den van commerciële en politieke
manipulatie die het zelfstandig
denkende individu wegvaagt, en
daarmee ons maatschappelijk
functioneren in een levende
210 democratie.

naar: Maarten Doorman

uit: de Volkskrant, 11 september 2020

Maarten Doorman is filosoof en dichter.

noot 1 Vanaf het einde van de 15e eeuw werden boeken gedrukt door loden letters te plaatsen in een frame en af te drukken op papier. Zo konden snel hele pagina's en boeken worden afgedrukt, terwijl in de periode daarvoor teksten met de hand werden overgeschreven.

Tekst 2 Lezen is cruciale oefening voor geest én lichaam

In alinea 1 en 2 worden een probleem en twee oorzaken van dat probleem geschetst.

- 3p 10 Vat het probleem en de twee oorzaken uit alinea 1 en 2 samen door onderstaande tabel in te vullen. Neem de letters en nummers uit de tabel over en zet je antwoord daarachter.
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je totale antwoord niet meer dan 60 woorden.

probleem:	P
oorzaak 1:	O1
oorzaak 2:	O2

In alinea 3 en 4 komen de begrippen intensief lezen en extensief lezen voorbij.

- 2p 11 Geef per begrip aan wat ermee bedoeld wordt in tekst 2.
Noteer beide begrippen en schrijf je antwoord daarachter.

“Volgens de achttiende-eeuwse schrijver Georg Christoph Lichtenberg was de wereld meer veranderd ‘door het lood in zetkasten dan door lood in kogels’.” (regels 70-75)

- 1p 12 Wat wordt met deze uitspraak duidelijk gemaakt, gelet op tekst 2?
Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat
- A boeken de burgers meer hebben geleerd over een zinvolle manier van samenleven dan oorlogen hebben gedaan.
  - B de boekdrukkunst de grote sociale ongelijkheid veel meer heeft aangewakkerd dan oorlogen hebben gedaan.
  - C de boekdrukkunst een grotere bijdrage heeft geleverd aan vrijheid en gelijkheid dan oorlogen hebben gedaan.
  - D het lezen van boeken een grotere invloed heeft gehad op het uit de tijd raken van gewoontes dan oorlogen hebben gehad.

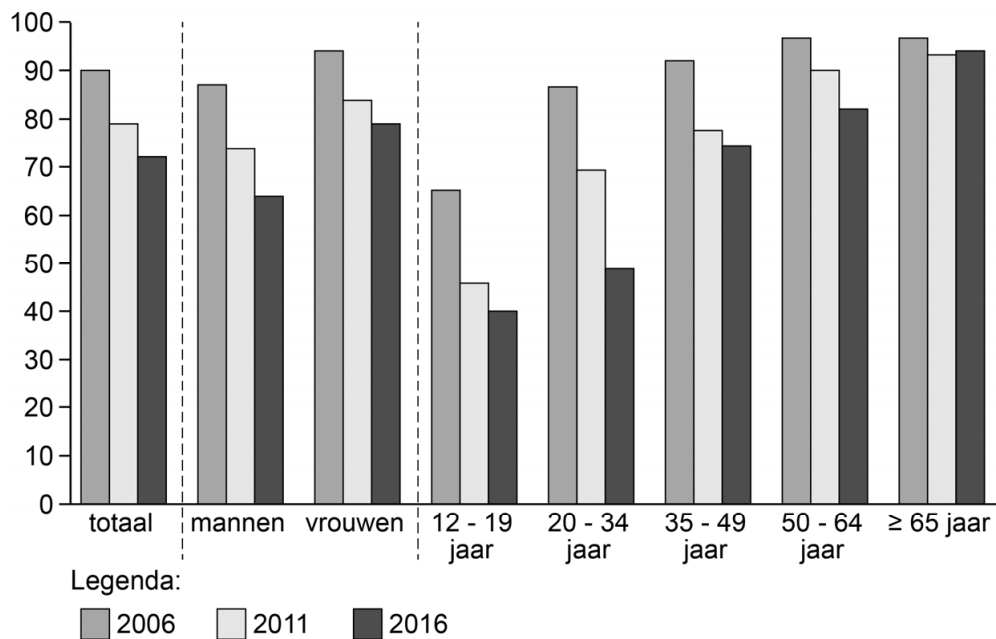
“Is lezen nog wel van deze tijd?” (regel 76)

- 1p 13 Wat is het antwoord op deze vraag, gelet op de strekking van tekst 2?
- A Het is twijfelachtig of lezen nog van deze tijd is, omdat het lezen in een neerwaartse spiraal terechtgekomen is.
  - B Lezen is zeker niet meer van deze tijd, omdat we tegenwoordig veel meer aandacht hebben voor het bewegende beeld van onze schermen.
  - C Lezen is zeker wel van deze tijd, omdat het ervoor zorgt dat we kunnen functioneren in een democratische maatschappij.

- 1p 14 Wat is het doel van de historische schets in alinea 3 tot en met 5?
 Met de historische schets in alinea 3 tot en met 5 wordt getoond dat lezen
- A essentieel is voor het functioneren van een democratie.
  - B kan helpen om ons te verhouden tot het verleden.
  - C misschien wel leuk is, maar volstrekt uit de tijd.
  - D onze kennis van de binnenwereld kan vergroten.

In bron 2 staat hoeveel procent van verschillende groepen mensen in Nederland lezen in 2006, 2011 en 2016.

bron 2

naar: Tijdsbestedingsonderzoek 2006, 2011, 2016; Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek

“Weinigen gaan zover, maar dat lezen, en al helemaal het lezen van boeken, in een neerwaartse spiraal dreigt te belanden, valt ondanks leesclubs en e-readers toch lastig te ontkennen.” (regels 82-87)

- 1p 15 Leg uit in hoeverre deze bewering **wel** of **niet** wordt bevestigd door bron 2.
 Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

In een tekst kunnen verschillende drogredenen voorkomen, zoals:

- een cirkelredenering
- een onjuist beroep op autoriteit
- een persoonlijke aanval
- het ontduiken van de bewijslast
- het vertekenen van het standpunt

Een kritische lezer zou kunnen opmerken dat één van deze drogredenen te herkennen is in alinea 6.

- 2p 16 Noem die ene drogreden. Noteer daarachter de twee nummers van de hieronder genoemde uitspraken waarin die drogreden te herkennen is.
- 1 “Weinigen gaan zover” (regel 82)
  - 2 “en al helemaal het lezen van boeken” (regels 83-84)
  - 3 “valt (...) toch lastig te ontkennen” (regels 85-87)
  - 4 “Ik ben natuurlijk vooringenomen, want mijn leven hangt van lezen en schrijven aan elkaar.” (regels 87-90)
  - 5 “zoals elke lezer weet” (regels 95-96)
  - 6 “Een goed boek is doorgaans leuker dan de film” (regels 96-97)

In alinea 10 van tekst 2 wordt gesproken over “die nalatigheid” (regel 172).

- 1p 17 Citeer uit alinea 10 het zinsgedeelte waaruit blijkt wat met die nalatigheid wordt bedoeld.
- 1p 18 Citeer uit alinea 10 de twee woorden waarin de kritiek van tekst 2 op die nalatigheid het sterkst tot uitdrukking komt.

“Misschien kan aan het bestrijden van die nalatigheid een wat filosofischer argument worden toegevoegd, dat ik nog niet eerder tegenkwam.” (regels 171-175)

- 1p 19 Wat houdt dit filosofische argument in?
Dit houdt in dat lezen ons helpt om
- A de politieke desinteresse in lezen te bestrijden.
  - B onafhankelijk te blijven van de digitale technologie.
  - C ons bewust te worden van de algoritmen van de grote techbedrijven.
  - D stil te zitten wanneer we niet mentaal of visueel geprikkeld worden.

De titel van tekst 2 is “Lezen is cruciale oefening voor geest én lichaam”.

- 1p 20 Wat moeten mensen oefenen voor hun **geest**, volgens alinea 11 en 12?

In een tekst kunnen verschillende argumentatieschema's worden gebruikt, zoals een argumentatieschema op basis van

- 1 autoriteit
- 2 kenmerk of eigenschap
- 3 oorzaak en gevolg
- 4 overeenkomst en vergelijking
- 5 voorbeelden
- 6 voor- en nadelen

- 1p **21** Welk argumentatieschema wordt vooral gebruikt voor de hoofdargumentatie in tekst 2?
Noteer alleen het nummer van je antwoord.

In alinea 2 wordt de vraag gesteld of “wij kiezen voor ontleding of dat we het sluipenderwijs laten gebeuren” (regels 30-32). Uit alinea 11 en 12 kan een antwoord op deze vraag worden afgeleid.

- 1p **22** Welke zin geeft dat antwoord het best weer?
Ontleding
- A** is een keuze, want we besteden veel te veel tijd aan de schermen van onze smartphones.
  - B** is een keuze, want we oefenen te weinig met het vermijden van fysieke en visuele prikkels.
  - C** laten we sluipenderwijs gebeuren, want we hebben ons afhankelijk laten maken van digitale technologie.
  - D** laten we sluipenderwijs gebeuren, want we zijn een weerloos slachtoffer geworden van commerciële en politieke manipulatie.

- 1p **23** Welke zin geeft het tekstdoel van tekst 2 het best weer?
De tekst wil
- A** de lezer aan het denken zetten over de manier waarop we ervoor kunnen zorgen dat we geen weerloos slachtoffer worden van commerciële en politieke manipulatie.
  - B** de lezer overtuigen van het feit dat een goede leescultuur een voorwaarde is om een maatschappij goed te laten functioneren.
  - C** de lezer informeren over het ontstaan van de boekdrukkunst en welke gevolgen die heeft gehad voor de democratische maatschappij.
  - D** de politiek overhalen om meer belangstelling te tonen voor de afnemende leesvaardigheid in de samenleving.

Tekst 3

Stimuleer het lezen, maar negeer Netflix niet

(1) Met instemming las ik het betoog van Maarten Doorman voor het lezen van boeken (*Opinie & Debat*, 11 september). Doorman wijst op de neerwaartse spiraal van het lezen, met name van literatuur, bij de jongere generaties. Ook pleit hij gloedvol voor het stimuleren van lezen en wat dat jongeren te bieden heeft. Die boodschap is relevant en iedere keer weer noodzakelijk.

(2) De belangrijkste oorzaak voor de ontlezing is volgens Doorman dat mensen niet op kunnen tegen het beeldscherm en de krachten van “Google, Apple, Twitter, YouTube en Facebook”. Natuurlijk kan een auteur nooit volledig zijn in een artikel, maar ik mis toch de streamingdiensten Netflix, Videoland en HBO. Zij bieden met name de jongere generaties verhalen die veel makkelijker te consumeren zijn dan wanneer zij zelf een verhaal moeten lezen. Ik denk dat wij als oudere generaties te veel van onze eigen (lees)ervaringen uitgaan en vergeten dat wij lezen in een tijd dat het lezen van boeken bijna de enige mogelijkheid bood om je op ieder moment te kunnen verplaatsen in andere gedachte- en gevoelswerelden dan die van jezelf. Natuurlijk was er de film, maar in tegenstelling tot de literatuur kon je daarvan alleen op bepaalde momenten genieten.

(3) Wij ouderen vonden en vinden lezen niet inspannend, eerder

ontspannend. Maar vergeten we daarbij niet dat de leesinspanning door jongeren anders wordt ervaren dan door ons? Ook jongeren houden van verhalen, maar ze kunnen kiezen uit twee aanbieders: het verhaal in boekvorm en het Netflixverhaal.

(4) Ter vergelijking: toen de e-bike nog niet bestond, was fietsen op eigen kracht normaal. Het was de enige mogelijkheid om je per fiets te verplaatsen. De tijden veranderen en voor veel ouderen lijkt gewoon fietsen al snel een te zware inspanning geworden. Gelukkig is er de e-bike, die ervoor zorgt dat je minder hoeft te trappen.

(5) Sinds mensen thuis op de bank een bioscoop hebben, komen jongeren al vroeg tot de ontdekking dat het kijken naar een verhaal minder energie kost dan het lezen van een verhaal. En gelijk hebben ze.

(6) Lezen vraagt nogal wat inspanning van de lezer: geconcentreerde aandacht en het transformeren van een wereld in woorden tot een verhaal. Je moet het verhaal zelf oproepen in je hoofd. Dat lukt alleen als je niet te moe bent. Zodra de concentratie wegvalt, stopt het verhaal.

(7) Een Netflix-aflevering gaat er heel wat gemakkelijker in. Een verhaal in beelden ontrolt zich vanzelf, zelfs als je moe bent. Ook ik ervaar dat verschil als hartstochtelijk lezer en Netflixkijker.

80 **(8)** Lezen vraagt om afzondering.
Het is – wat klinkt dat vervelend –
een letterlijk “asociale” bezigheid.
Lezen doe je in je eentje, in af-
zondering; een ander mag je niet
storen, want dan is de concentratie
85 weg en stopt het verhaal. Lezen
lukt vaak alleen in alle rust en stilte.
Kom daar eens om in deze tijd.
Netflixen kun je ook met zijn
tweeën, gezellig “bingewatchen”,
90 ondertussen al of niet ervaringen
met elkaar delend.

(9) Misschien moeten we als
bepelers van het lezen ons niet
afzetten tegen dat kijken naar
95 verhalen, maar jongeren het
verschil laten ervaren tussen het
lezen en kijken. Wat heeft dat
“lastige lezen” meer te bieden dan
kijken?

100 **(10)** Lezen biedt nog altijd mogelijk-
heden die beeldverhalen missen:
door te lezen kun je je verplaatsen
in de voor het oog verborgen wereld

105 van gedachten en gevoelens van
anderen. Netflix en andere beeld-
dragers kunnen schitterend het
handelen van personages vast-
leggen. Maar wat personages echt
denken en voelen, kunnen ze alleen
110 suggereren.

(11) Alleen de roman biedt de
mogelijkheid je echt te verplaatsen
in de hoofden van anderen, hun
gedachten en diepste gevoelens te
115 leren kennen. Dat maakt lezen nog
altijd uniek en waardevol. Alle
redenen dus om het literatuur-
onderwijs te stimuleren, maar dan
is het wel zaak je niet af te zetten
120 tegen Netflixkijken. Betrek het
kijken naar verhalen veel meer bij
het lezen van verhalen.

(12) Vergelijkend kijken en lezen
levert mogelijk op dat jongeren
125 tijdens het literatuuronderwijs
ontdekken dat het lezen van een
verhaal nog altijd iets essentieels
biedt wat Netflix mist.

naar: John Louws

uit: de Volkskrant, 17 september 2020

John Louws is oud-docent Nederlands.

Tekst 3 Stimuleer het lezen, maar negeer Netflix niet

- 1p 24 Hoe kan de houding van de auteur van tekst 3 ten opzichte van ontleding bij jongeren het best worden getypeerd?
De auteur
- A is teleurgesteld dat jongeren minder lezen, want boeken bieden zoveel waardevols.
  - B onderkent het probleem van ontleding, maar toont begrip voor de situatie van jongeren.
  - C vindt de situatie niet zorgwekkend, want jongeren gaan als ze ouder zijn toch lezen.
  - D windt zich erover op, maar snapt wel dat jongeren minder lezen met al die afleidingen van hun beeldschermen.

In alinea 2 tot en met 5 wordt de inspanning op het gebied van lezen vergeleken met die op het gebied van fietsen. Je kunt de ontwikkelingen in deze inspanningen weergeven met behulp van onderstaande tabel.

- 3p 25 Vul de tabel aan met de juiste informatie uit tekst 3. Neem de nummers uit de tabel over en zorg dat er correcte zinnen ontstaan.

lezen	fietsen
Vroeger (1) ...	Vroeger (4) ...
En toen (2) ...	En toen (5) ...
Daardoor (3) ...	Daardoor (6) ...

“Het is – wat klinkt dat vervelend – een letterlijk “asociale” bezigheid.”
(regels 80-81)

In deze zin geeft de auteur zelf commentaar op het gebruik van het woord “asociale”.

- 1p 26 Wat is het belangrijkste effect van dit commentaar?
Het maakt de lezer ervan bewust dat de term “asociaal” normaal gesproken
- A een negatieve lading heeft, maar in dit geval neutraal wordt bedoeld.
  - B een negatieve lading heeft, maar in dit geval positief wordt bedoeld.
  - C een neutrale lading heeft, maar in dit geval negatief wordt bedoeld.
  - D een neutrale lading heeft, maar in dit geval positief wordt bedoeld.

“Lezen lukt vaak alleen in alle rust en stilte. Kom daar eens om in deze tijd.” (regels 85-87)

- 1p 27 Welke constatering over “deze tijd” is af te leiden uit bovenstaand citaat?

“Wat heeft dat ‘lastige lezen’ meer te bieden dan kijken?” (regels 97-99)

- 1p 28 Wat is het antwoord op deze vraag, volgens tekst 3?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

- De titel van tekst 3 kan worden gezien als een oproep.
- 1p 29 Aan wie wordt deze oproep gedaan, gelet op de conclusie van tekst 3?
Deze oproep wordt gedaan aan
- A de jongere generatie lezers.
  - B de makers van Netflixseries.
  - C docenten literatuuronderwijs.
  - D Maarten Doorman.
- 2p 30 Welke omschrijving verwoordt het best de hoofdgedachte van tekst 3?
- A Om de toenemende ontleding door jongeren te stoppen, is het belangrijk dat de jeugd tijdens het literatuuronderwijs leert inzien dat het lezen van boeken een unieke en waardevolle activiteit is.
  - B Om het lezen te stimuleren, moeten docenten ervoor zorgen dat de jongere generatie zowel verhalen leest als naar verhalen kijkt, zodat zij leert dat boeken iets noodzakelijks bieden wat series en films niet bieden.
  - C Om te begrijpen waarom jongeren tegenwoordig minder lezen, moet de oudere generatie accepteren dat de leesinspanning door de jeugd heel anders wordt ervaren dan door de oudere generatie toen die jong was.

Overkoepelende vragen bij tekst 2 (Lezen is cruciale oefening...) en tekst 3 (Stimuleer het lezen...)

Hieronder staan zeven uitspraken naar aanleiding van tekst 2 en 3.

- 1 De auteur benadert zowel beeld als schrift positief.
  - 2 De auteur is bezorgd over de gevolgen van ontleding voor de maatschappij.
  - 3 De auteur presenteert zich als leesliefhebber.
  - 4 De auteur richt zich in de tekst tot het onderwijs.
  - 5 De auteur richt zich in de tekst tot de politiek.
  - 6 De auteur vindt dat boeken iets unieks kunnen bewerkstelligen bij de lezer.
  - 7 De auteur ziet een generatiekloof op het gebied van lezen.
- 4p 31 Geef voor elke uitspraak aan of deze van toepassing is op alleen tekst 2, alleen tekst 3 of allebei.
Noteer steeds het nummer van de uitspraak en zet je antwoord daarachter.

Tekstfragment 1 is een fragment uit een interview met twee filosofen waarin de vraag aan bod komt of het erg is dat er minder gelezen en meer genotflijxt wordt.

tekstfragment 1

(1) “Je kunt beter een goede serie kijken dan een slecht boek lezen”, zegt **Fleur Jongepier**, docent toegepaste ethiek en onderzoeker aan de Radboud Universiteit. “Dat neemt niet weg dat er tal van redenen zijn waarom lezen waardevol is. Zo zorgen boeken ervoor dat wij andere tijden, culturen en opvattingen begrijpen; dat we kennis opdoen over onszelf, anderen en de wereld in brede zin. Maar dat kunnen series en films ook bieden. We hebben behoefte aan goede verhalen, niet per se aan boeken. De ene vorm is daarbij niet per definitie beter dan de andere vorm, het gaat om de kwaliteit van het verhaal. Neem het boek *1984* van George Orwell en de serie *Black Mirror* op Netflix. Is het beter als een scholier een roman over een dystopie leest dan dat hij een science-fictionserie over dystopieën kijkt? Dat lijkt mij niet; het zijn beide interessante, gelaagde verhalen.”

(2) “Er is wel degelijk een groot verschil tussen beide”, reageert filosoof en schrijver **Désanne van Brederode**. “Een boek lezen is een intieme aangelegenheid tussen mij en het fysieke boek. Hoewel de schrijver zo goed mogelijk een bepaalde wereld schetst, is het mijn verbeelding die aan de hand van zijn woorden de personages, kamers en landschappen oproept. Bij een serie of film krijg ik die hele wereld op een presenteerblaadje aangereikt. Dit verschil tussen actieve en passieve verbeelding is van belang: boeken dagen het verbeeldingsvermogen meer uit en bieden ruimte voor persoonlijke invullingen. Dat blijft iets magisch van het geschreven woord.”

(3) Fleur Jongepier: “In hoeverre we iets actief of passief meemaken, heeft denk ik meer te maken met de inhoud en kwaliteit van het verhaal. En ook films of series kunnen een intieme relatie teweegbrengen. Bovendien, is onszelf passief onderdompelen in verhalen altijd slechter? Als je geen energie hebt om een boek op te pakken, maar wel om een goede serie te kijken, lijkt mij dat prima. Het is beter dan eindeloos door sociale media scrollen, wat je anders misschien zou doen.”

*naar: Alexandra van Ditmars, ‘Woord én beeld zijn waardevol’
uit: Trouw, 25 juni 2020*

Stel je voor:

Op school ga je discussiëren over de volgende stelling: “Een verhaal in boekvorm heeft meerwaarde boven een Netflixverhaal.” Je leest ter voorbereiding op de discussie tekst 2, tekst 3 en tekstfragment 1.

Tijdens het lezen merk je op dat het begrip “geestelijke [...] oefening” uit tekst 2 (regels 202-203) inhoudelijk overeenkomt met een zin in alinea 5 tot en met 8 van tekst 3.

1p **32** Citeer deze zin uit tekst 3.

Het begrip “geestelijke oefening” komt ook in andere bewoordingen voor in alinea 2 van tekstfragment 1.

1p **33** Welke bewoording in tekstfragment 1 is dat?

Je zoekt uit of de auteurs van tekst 2 en tekst 3 en de twee personen in tekstfragment 1 het wel of niet eens zijn met de stelling en waarom.

4p **34** Neem de nummers uit onderstaande tabel over en geef steeds aan of de betreffende persoon het **wel** of **niet** eens is met de stelling en wat diens belangrijkste argument daarvoor is.

stelling: “Een verhaal in boekvorm heeft meerwaarde boven een Netflixverhaal.”		
persoon	wel of niet eens	belangrijkste argument
1 auteur tekst 2		
2 auteur tekst 3		
3 Fleur Jongepier		
4 Désanne van Brederode		

Hoog tijd voor verplicht vaderschapsverlof

(1) Nederland is naar de 38ste plaats gezakt op de ranglijst gendergelijkheid van het World Economic Forum. Met het vrouwenquotum¹⁾ wil de overheid de ongelijkheid in de bestuurskamers van bedrijven de komende jaren een halt toeroepen. Maar ook in de kinderkamers van Nederlandse gezinnen is gelijkheid ver te zoeken.

(2) Nog steeds zijn het vooral moeders die zich verplicht voelen om voor kinderen te zorgen en helpen vaders, in het gunstigste geval, een dagje mee. In de Scandinavische landen die bovenaan de ranglijst gendergelijkheid staan, zoals Noorwegen, is de laatste jaren flink geïnvesteerd in vaderschapsverlof. Onze verlofregelingen daarentegen leggen de zorg voor het jonge kind allereerst bij moeder. Dat moet anders: net als moeders zouden vaders na de geboorte verplicht verlof moeten opnemen en net zoveel doorbetaald moeten krijgen als moeders.

(3) Moeders zijn wettelijk verplicht vier weken voor en zes weken na de bevalling te stoppen met werken. Voor hun partners bestaat geen arbeidsverbod: het partnerverlof – vanaf 2020 uitgebreid naar zes weken – is een recht dat je niet hoeft op te nemen. Bij kans op een mooie promotie, of angst om stopzetten van een tijdelijk contract, kan een vader dus altijd voorrang geven aan betaald werk boven zorg.

(4) Ook de lengte en beloning van het verlof stimuleren vooral moeders om zich te wijden aan

zorg. Zij krijgen zestien weken verlof volledig doorbetaald; het partnerverlof duurt (vanaf 2020) slechts zes weken, waarvan een week volledig en vijf weken 70 procent worden doorbetaald. Voor vaders kan 30 procent inkomensverlies een onoverkomelijk obstakel zijn om verlof op te nemen, zeker voor ouders met weinig reserves of een tijdelijk contract.

(5) De Nederlandse wetgever vindt de ongelijke behandeling van moeders en vaders gerechtvaardigd vanwege de fysieke verschillen tussen de biologische moeder en haar partner. De moeder moet herstellen van de zwangerschap en de bevalling. En daarom vragen de gezondheid van haarzelf en van het kind om speciale bescherming door het recht. Maar juist het fysieke herstel van de moeder is gebaat bij een betrokken partner die haar in de eerste maanden ontlast.

(6) Zo kunnen vaders weliswaar geen borstvoeding geven, maar wel: luiers verschonen, baby's knuffelen, troosten en in slaap wiegen, badjes op temperatuur brengen, liedjes zingen, de was draaien, boodschappen doen, schoonmaken, koken, voor oudere kinderen zorgen, kraambezoek coördineren en beschuiten smeren. Bovendien zijn de lasten van het prille moederschap niet puur fysiek. Die eerste fase staat ook in het teken van leren zorgen voor je kind, en het leren verdelen van zorg.

(7) In weerwil van fabeltjes over een aangeboren moederinstinct

weet de moeder niet van nature hoe ze het beste voor haar kind zorgt. Moederschap – of beter: ouderschap – leer je al doende, door
90 goed te kijken naar je baby, er gaandeweg achter te komen of dit huiltje nu honger of vermoeidheid betekent en uit te proberen hoe je het beste op de baby reageert. Ook
95 vaders kunnen dit prima leren. Maar net als moeders hebben ook zij tijd en rust nodig in plaats van zorgen om inkomensverlies.

(8) In Noorwegen krijgen moeders en partners sinds enkele jaren elk vijftien weken verlof dat 100 procent wordt doorbetaald. De hoge vergoeding van dit vaderschapsverlof werpt haar vruchten af: zo'n 90
105 procent van de Noorse vaders neemt verlof op en zorgt meer voor kinderen. Toch slaagt het Noorse model er niet volledig in zorgtaken gelijk te verdelen. Zo hebben
110 ouders gezamenlijk ook nog recht op zestien weken volledig doorbetaald verlof. Maar vooral moeders nemen dit extra deel op en specialiseren zich verder in zorg.

(9) Ook wijst recent onderzoek uit dat het bij topfuncties in het Noorse bedrijfsleven, zoals in de commerciële advocatuur en consultancy,

120 nog steeds niet gebruikelijk is dat mannen er lange tijd uit gaan om te zorgen. Voor vaders die uiteindelijk aan het roer van grote bedrijven willen staan is de prikkel van een volledig doorbetaald, maar nog
125 steeds vrijwillig vaderschapsverlof kennelijk niet genoeg.

(10) Van het Noorse model kunnen we leren dat zowel de beloning als de duur van het partnerverlof gelijk moet zijn aan de beloning en de duur van het verlof van moeder. Maar om vaders te beschermen tegen een competitieve arbeidscultuur zou het partnerverlof, net als het verlof bij moeders, ook
135 verplicht moeten worden. Alleen zo kan de werkvloer niet langer druk uitoefenen op vaders om verlof-rechten op te geven. Sterker nog:
140 een verplicht verlof zal de cultuur in traditionele bedrijven in rap tempo transformeren. De vader die langdurig verlof opneemt – ja, ook de CEO²⁾ – is niet langer de uitzondering, maar, net als bij moeders,
145 de norm. Hoogste tijd dus voor een 'vaderschapsquotum', zodat Nederland vanaf de 38ste plaats op de ranglijst gendergelijkheid
150 omhoog kan schieten.

naar: Irena Rosenthal

uit: de Volkskrant, 19 december 2019

Irena Rosenthal is docent rechtsgeleerdheid aan de Universiteit van Amsterdam.

noot 1 vrouwenquotum: in 2019 besloot de regering een vrouwenquotum in te stellen, oftewel om wettelijk vast te leggen dat besturen van beursgenoteerde bedrijven voor minstens een derde uit vrouwen moeten bestaan.

noot 2 CEO: de chief executive officer, de eindverantwoordelijke voor het bestuur van een bedrijf

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.

Tekst 4 Hoog tijd voor verplicht vaderschapsverlof

- In alinea 2 wordt een vergelijking gemaakt met Scandinavische landen.
- 1p 35 Wat is het belangrijkste doel van deze vergelijking?
- A aangeven dat een hoge plaats op de ranglijst gendergelijkheid samenhangt met het investeren in vaderschapsverlof
  - B laten zien dat de situatie in Nederland niet zo veel verschilt van die in de Scandinavische landen
  - C voorbeelden geven van landen die moeders en vaders gelijk behandelen na de geboorte van een kind
  - D vooruitlopen op de vergelijking met Noorwegen die later in de tekst wordt uitgewerkt
- 1p 36 Welke term geeft het best weer hoe er in alinea 3 en 4 wordt gedacht over de regelgeving rondom ouder- en partnerschapsverlof in Nederland? De regelgeving is
- A ondoordacht.
  - B onduidelijk.
  - C oneerlijk.
  - D onuitvoerbaar.

In alinea 5 en 6 staat een argumentatie over het huidige Nederlandse beleid ten opzichte van ouderschapsverlof.

- 4p 37 Vat deze argumentatie samen aan de hand van onderstaande tabel. Neem hiervoor de nummers over op je antwoordblad en noteer daarachter de juiste aanvullingen. Zorg dat er correcte zinnen ontstaan.

typering huidige beleid	In de huidige situatie (1) ...
reden voor het huidige beleid	De reden is dat (2) ...
bezwaren tegen het huidige beleid	Dit beleid is niet gewenst, want (3) ... en (4) ...

- 1p 38 Welke zin geeft de strekking van alinea 7 het best weer?
- A Moeders hoeven zich tijdens hun ouderschapsverlof geen zorgen te maken over inkomensverlies.
  - B Ouderschap leer je al doende en komt zowel bij moeders als vaders vanzelf als ze voor hun baby zorgen.
  - C Vaders hebben meer tijd en ruimte nodig om voor hun baby te leren zorgen dan moeders.
  - D Zowel moeders als vaders kunnen goed voor hun baby leren zorgen, maar hebben daar allebei tijd en rust voor nodig.

“Toch slaagt het Noorse model er niet volledig in zorgtaken gelijk te verdelen.” (regels 107-109)

- 2p **39** Welke twee redenen worden hiervoor genoemd in tekst 4?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen. Nummer je antwoorden.

“Maar om vaders te beschermen tegen een competitieve arbeidscultuur zou het partnerverlof, net als het verlof bij moeders, ook verplicht moeten worden.” (regels 132-136)

- 1p **40** Waarom zou een verplicht partnerverlof vaders beschermen tegen een competitieve arbeidscultuur, volgens tekst 4?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.